

Hoog van de Toren

Rolf Harbers

Pleidooi voor politieke abstinentie

In onderstaande Hoog van de Toren betoogt redactielid Rolf Harbers dat het voor historici zinloos is om zich te bemoeien met politieke besluitvorming, omdat het verleden onkenbaar en de toekomst onvoorspelbaar is.

Na de terechte postmoderne kritiek op de waarheidspretenties die veel historici er op nahouden, is het tijd dat geschiedschrijvers zich gaan realiseren dat ze zich afzijdig moeten houden van politieke besluitvorming. Als historicus moet je niet de pretentie hebben de toekomst te kunnen beïnvloeden, wat nu juist bij uitstek het doel van politiek is. Geschiedschrijving is niet meer dan het vertellen van mooie verhalen over het verleden – en dat is helemaal niet erg. Integendeel, het is belangrijk om je daar als historicus van bewust te zijn.

Het idee dat geschiedschrijving kan bijdragen tot verstandige, weldoordachte besluitvorming in de politiek, berust op twee premissen. De eerste is inherent aan het fenomeen politiek, omdat deze anders nutteloos zou zijn: de veronderstelling dat de maatschappelijke orde van de toekomst tenminste voor een deel maakbaar is. De tweede is dat een gedegen kennis van het verleden politieke besluitvorming, en daarmee de toekomst, gunstig kan beïnvloeden. Beide veronderstellingen berusten echter op illusies. Ten eerste omdat de toekomst onvoorspelbaar is. Met de invloed van het toeval valt op geen enkele wijze rekening te houden. Natuur-rampen, oorlogen en epidemieën kunnen niet worden voorzien. Zelfs de grootste historicus had bijvoorbeeld niet kunnen voorspellen dat zich op 11 september 2001 drie met terroristen bemande vliegtuigen in de twee torens van het World Trade Center en in het Pentagon zouden boren. Ten tweede is de toekomst, ook al zou deze voorspelbaar zijn, slecht te vergelijken met het verleden. Nooit zullen de omstandigheden uit beide situaties volledig gelijk zijn en zelfs het kleinste verschil in uitgangspositie kan, als deze is ingebed in een bredere causale keten van gebeurtenissen, resulteren in een totaal verschillende uitkomst. Stel je bijvoorbeeld eens voor, dat de moeder van Adolf Hitler niet zou zijn getrouwd met zijn vader, maar met iemand anders. In dat geval zou de geschiedenis door een onbeduidend verschil in uitgangspositie hoogstwaarschijnlijk geheel anders zijn verlopen.

Behalve dat het een illusie is dat geschiedschrijving kan bijdragen aan weloverwogen politieke besluitvorming, valt het te betwijfelen of het verleden *überhaupt* kenbaar is. Na de invloed van de postmoderne kritiek op de geschiedschrijving is

het moeilijk vol te houden dat de historische realiteit kenbaar is en dat historici het verleden natuurgetrouw kunnen representeren. Het zicht op het verleden wordt namelijk op twee waarnemingsniveau's verstoord. Het eerste niveau is dat van de bron. Een historische bron, in de meeste gevallen een tekst, is in het verleden opgesteld door een individu met een eigen waarnemingskader. Dat kader is bepaald door een mengsel van tijdgebonden voorkeuren, opvattingen en gebruiken en persoonlijke ideeën van het betreffende individu. Hoezeer deze persoon ook heeft geprobeerd de vertroebeling van zijn zicht op de realiteit in te perken, het is onmogelijk om je eigen denkkader volledig uit te wissen, alleen al omdat er bij de observatie van een bepaalde historische gebeurtenis per definitie selectie plaatsvindt. Selectie is altijd subjectief, want hetgeen relevant wordt geacht door de waarnemer hangt af van zijn selectiecriteria. Het tweede niveau is dat van de historicus. Voor hem geldt hetzelfde als voor de waarnemer in het verleden. Ook zijn waarnemingskader is gekleurd door persoonlijke en tijdgebonden voorkeuren, ook hij selecteert en ook bij hem zal dat zijn uitwerking hebben op de tekst die hij produceert.

Veel historici menen echter de vertekening die op beide waarnemingsniveau's plaatsvindt, te kunnen corrigeren. Die opvatting is enkel gebaseerd op drogredenen. De vertekening op het eerste niveau, dat van de waarnemer in het verleden, de maker van de bron, zou kunnen worden weggenomen door de betreffende bron in zijn historische context te plaatsen. Hierbij wordt een strikt onderscheid tussen bron en context aangehouden. Maar dat onderscheid is kunstmatig, want de context waarin een bron wordt geplaatst, is ook gebaseerd op bronnen – en dus op interpretatie. De plaatsing van een bron in zijn context garandeert dus geenszins een goede duiding van deze bron, omdat de context waarin deze geplaatst is al een interpretatie op zich is. De vertekening op het tweede niveau, dat van de historicus zelf, kan evenmin gecorrigeerd worden. Hij zou zich tegen deze veronderstelling kunnen verdedigen door te beweren dat hij er in getraind is zich los te maken van zijn persoonlijke voorkeuren, zodat hij onbevooroordeeld naar het verleden kan kijken, maar daarmee zou hij de wetenschappelijke zienswijze waarmee hij zelf is grootgebracht, het historisme, tegenspreken. De kern van deze zienswijze is de notie dat elke tijd zijn eigen unieke karakter heeft. Het zoeken naar universele criteria waarmee je het verleden objectief kan bezien, staat daar haaks op.

De historicus kan het verleden dus niet kennen, laat staan dat hij de toekomst kan controleren, wat het primaire doel is van politiek. Het is daarom raadzaam om als historicus in politiek opzicht op de achtergrond te blijven. Dat betekent echter niet dat de geschiedschrijving zijn maatschappelijke relevantie verliest en daarom geen toekomst meer heeft. Geschiedschrijving kan namelijk wel dienen om mensen een suggestie te doen op een bepaalde manier naar het verleden te kijken, zonder daarbij enige waarheidspretentie te hebben. Ze kan de geschiedenis verbeelden in mooie verhalen.